

Differences between the Style of the Nahj al-Balaghah's Letters in terms of “Vocabulary Richness” and “Literary style” (Letters 23, 30 and 73 as case study)

Vol. 13, No. 1, Tome 67
pp. 233-259
March & April 2022

Isa Motaghizadeh^{1*}, Ali Hajikhani², & Somayyeh Modiri³

Abstract

Authors usually choose the most appropriate style to influence the reader's mind. Style plays an important role in conveying content because people's desire to read a story depends largely on its writing style. Style is the mirror of the author and therefore, its change indicates the effect of external and internal factors on the style's owner. Stylistics is the knowledge that describes the characteristics of a text and then the relation between these features and the text, and one of its branches is Statistical Stylistics. This approach takes into account the quantity of lexical phenomena in the text and based on the results of this survey, rules. In other words, it uses quantity to achieve quality. This article deals with statistical stylistics in the Nahj al-Balaghah's letters. Letters 23, 30 and 73 were selected as samples and their style differences were extracted using two statistical theories, Busemann's equation and Johnson's theory, using the descriptive-analytical and statistical method. The result of applying these two theories to the selected samples is that according to Busemann's equation, style of the letter 30 is more literary than the other two letters, and style of letter 23 and 73 are almost similar. Also, according to Johnson's theory, the vocabulary richness in the letter 73 is more than the other letters, and letters 23 and 30 have approximately the same vocabulary richness. The results indicate the obvious effect of social conditions on how words are chosen by Imam Ali (PUH).

Received: 4 April 2021
Received in revised form: 12 April 2021
Accepted: 25 April 2021

Keywords: Statistical Stylistics, Busemann , Johnson , the Nahj al-Balaghah's letters

1. Corresponding Author: Professor, Department of Arabic Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran; *E-mail:* motaghizadeh@modares.ac.ir,
ORCID ID: <https://orcid.org/ 0000-0002-5486-6059>
2. Associate Professor, Department of Quraan and Hadith Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. M.A, Arabic Language and Literature, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

1. Introduction

The author's style and how he chooses the words plays the most essential role in the correct transmission of meanings to the readers. Accurate identification and analysis of each person's style will help to understand his/her content. One of the newest branches of rhetoric that deals with this issue is statistical stylistics.

Statistical stylistics uses quantity to achieve quality and with the help of it, we will be able to recognize the characteristics of texts and compare them from different aspects. In this field, there are different theories; Including: Johnson's theory, Youl's theory, Busemann's equation, entropy, NLP, etc. So far, a complete and one hundred percent accurate way to identify an author's style has not been introduced, and all that has been done is an effort to improve the method of identifying and distinguishing authors' style.

This research is an attempt to identify Imam Ali's style, using existing theories, which have not yet become science. In order to achieve this goal, we have used two theories to examine two factors of the theorists' desired factors and achieve more accurate results; So we chose Johnson's theory and Busemann's equation.

One of the conditions for the application of these two theories is the equality of the number of words in the selected texts and also their similarity in some fields (Maslouh, 1993, pp. 89 and 105); Therefore, in this study, from among 19 general categories of letters (Dashti, 2016, p. 357), we selected the "ethical category" and selected three letters 23, 30 and 73, with 84, 88 and 82 words, as samples. Therefore, they do not differ much in terms of subject and the number of words.

2. Literature Review

Statistical stylistics is based on achieving the stylistic features of a literary work using quantity and numerical values, and to achieve this goal, it counts

the lexical elements of the literary work or the length of words and sentences, Or focuses on the relationship between adjectives, nouns, and verbs (Blith, 1989, p. 37). The use of statistical methods in style analysis has proven to be a reliable method (Biber, 1995). In this research, the output of these methods is used as quantity to achieve quality.

3. Methodology

- **Busemann's equation**

Busemann counts the number of verbs and adjectives and then divides them. The result of this division is used as a criterion for measuring the literary nature of the text; Thus, the higher this ratio in a text, the closer its style to the literary style, and the less, the closer its style to the scientific style (Maslouh, 1992, pp. 73-74). This equation is as follows (the same, p. 77):

$$\frac{\text{Verbs}}{\text{Adjectives}} = \text{Verb Adjective Ratio (VAR)}$$

In this study, we counted the number of verbs and adjectives in each letter and, after calculating the ratio, drew graphs related to it.

- **Johnson's Theory**

In Johnson's method, non-repetitive words are called "types" and the total number of words is called "Tokens". Therefore, the diversity ratio is called "Type Token Ratio" (TTR) (Maslouh, 1993, p. 91). In this study, we selected the first 80 words from each letter as a sample and divided them into 4 groups (20 words). Then for each example, drew a table and removed the repetitive words.

After obtaining the output of both theories, we discuss the cause of their differences and the effect of social conditions on this difference.

4. Conclusion

This research led to the following results:

- According to Busemann's theory, the highest (VAR) relates to the letter 30 and the lowest to the letter 23; Therefore, the style of letter 30 is more literary than the other two letters, and the style of letters 23 and 73 is similar, but the style of all three letters is literary.
- According to Johnson's theory, in the letter 23 has used the most repetitive words and in the letter 73 has used the least repetitive words; Therefore, the highest vocabulary richness is related to the letter 73 and the lowest is related to the letter 23.
- Differences in the type of verbs used in letters indicate the effect of circumstances on how words are chosen. For example when Imam (PUH) intends to change the behavior of the reader, he has used maximum number of verbs, which indicates the overcoming of emotions.
- Imam (PUH) is tired of correspondence with Muawiyah in letter 73 and avoids repeated conversations. Therefore, this letter has the highest vocabulary richness, but in letter 23, Imam (PUH) intended to clarify his will for the public, so he used more repetitive words to understand the subject well; Therefore, the vocabulary richness of this letter has decreased. On the other hand, the reader of letter 30, unlike the letter 23, is a special person; Therefore, its style is more serious and has more vocabulary richness.
- Since all three letters were written during the caliphate of Imam (PUH), the general conditions for all three letters were the same and slight difference in the results indicates relative stability in the style of letters.

تفاوت سبک نامه‌های نهج‌البلاغه از منظر «غنای واژگانی» و «رویکرد انفعالی» (مطالعه موردي نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳)

عیسی متقی‌زاده^۱، علی حاجی‌خانی^۲، سمیه مدیری^۳

۱. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه علوم قرآن و حدیث، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

۳. کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۵

چکیده

نویسنده‌گان معمولاً برای اثرگذاری بهتر بر ذهن خواننده، مناسب‌ترین سبک را برمی‌گزینند. سبک نقش مهمی را در انتقال محتوی ایفا می‌کند، زیرا میل و اشتیاق افراد به خواندن یک مطلب، بستگی زیادی به سبک نوشتاری آن دارد. سبک، آینه‌تمام‌نمای نویسنده است و لذا تغییر آن، نشان‌دهنده تأثیر عوامل بیرونی و درونی بر صاحب سبک است. سبک‌شناسی دانشی است که به توصیف ویژگی‌های شکلی یک اثر و آنگاه رابطه این ویژگی‌ها با نفسیر اثر می‌پردازد و یکی از شاخه‌های آن، سبک‌شناسی آماری است. این رویکرد، کیتی و شمارش پدیده‌های لغوی در متن را مورد توجه قرار داده و بر پایه نتیجه این آمارگیری، حکم صادر می‌کند؛ به عبارت دیگر، از کیتی برای رسیدن به کیفیت، استفاده می‌کند. این مقاله به سبک‌شناسی آماری در نامه‌های نهج‌البلاغه پرداخته است. نامه‌های ۲۲، ۳۰ و ۷۳ به عنوان نمونه انتخاب شده و تفاوت‌های سبک آن‌ها طبق دو نظریه سبک‌شناسی آماری، یعنی معادله بوزیمان و نظریه جانسون و با بهره‌گیری از روش توصیفی - تحلیلی، پردازش شده است. نتیجه اجرای این دو نظریه بر نمونه‌های انتخابی بدین صورت است که طبق معادله بوزیمان، سبک نامه ۳۰ ادبی‌تر از دو نامه دیگر بوده و سبک نامه‌های ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است. همچنین طبق نظریه جانسون، غنای واژگانی نامه ۷۳ بیش از دو نامه دیگر بوده و نامه‌های ۲۳ و ۳۰ تقریباً از غنای واژگانی یکسانی برخوردار هستند. نتایج تحقیق حاکی از تأثیر بارز شرایط اجتماعی بر چگونگی انتخاب کلمات توسط امام علی^(۱) است.

واژه‌های کلیدی: سبک‌شناسی آماری، بوزیمان، جانسون، نامه‌های نهج‌البلاغه.

۱. مقدمه

انتقال صحیح مفاهیم به مخاطب، نیاز به گزینش مناسب کلمات دارد، لذا سبک نویسنده و چگونگی انتخاب واژگان توسط وی، اساسی‌ترین نقش را ایفا می‌کند. شناسایی و تحلیل دقیق سبک هر شخص، کمک شایانی به درک صحیح مطالب موردنظر وی خواهد کرد. یکی از جدیدترین رویکردهای علم بلاغت که به این مهم می‌پردازد، سبک‌شناسی آماری^۱ است.

سبک‌شناسی آماری از کمیت^۲ برای رسیدن به کیفیت^۳ استفاده کرده و به کمک آن، متون از زوایای مختلف، موردمقایسه و تحلیل قرار می‌گیرند. در این زمینه، نظریات مختلف و متنوعی وجود دارد؛ از جمله: نظریه جانسون^۴، نظریه یول^۵، معادله بوزیمان^۶، آنتروپی^۷، استفاده از NLP و ... . تاکنون روشی جامع و مانع برای شناسایی سبک یک نویسنده، معرفی نشده و نظریه پردازان نیز غالباً به این امر معرفت هستند و تمامی کارهای انجام شده تاکنون، تلاش‌هایی است جهت تشخیص و تمیز سبک نویسنده‌گان.

غالباً تمامی روش‌های موجود تنها توانسته‌اند از یک جهت، متون را مورد تمیز قرار دهند، برخی نیز مانند یول و همکارانش از مجموعه‌ای از عوامل و با استفاده از نرم‌افزارهای آماری به شناسایی سبک متون می‌پردازند. لیچ^۸ نیز می‌گوید هر شیوه کاربردی تحلیل سبک، تنها برخی از مؤلفه‌ها^۹ را برای تحلیل، انتخاب و از دیگر مؤلفه‌ها صرف‌نظر می‌کند؛ لذا برخی از مطالعات سبک‌شناسی فقط بر یک ویژگی، تمرکز می‌کنند و برخی بر چند ویژگی (Leech, 1981, p. 69). به‌نقل از امیری و پروین، ۱۳۹۵، ص. ۶۷.

هدف این مقاله بررسی چگونگی و علت تغییر سبک در متون دینی است؛ به همین جهت، سبک نوشتاری ائمه^(۱۰) موردمبررسی قرار خواهد گرفت؛ چراکه ایشان بهتر از هر ادبی، به شرایط مخاطب و چگونگی بیان مطالب، آگاه هستند.

از میان ائمه معصومین^(۱۱)، سبک امام علی^(۱۲) در نهج‌البلاغه – که «امیر کلام» نامیده می‌شود و کلامش در اوج فصاحت و بلاغت قرار دارد – انتخاب شده و با توجه به نظریات سبک‌شناسی آماری و با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و آماری، موردمبررسی قرار گرفت. جهت دستیابی به این هدف، از دو نظریه جانسون و معادله بوزیمان بهره گرفته شد تا دو عامل از عوامل موردنظر نظریه پردازان، بررسی شده و نتایج دقیق‌تری به دست آید. جستار حاضر، با پاسخ به سؤالات زیر، به تفاوت‌های سبک امام علی^(۱۳) در نامه‌های

منتخب از نهج البلاغه و همچنین چگونگی تغییر سبک ایشان، متناسب با تغییر شرایط اجتماعی و نوع مخاطب، می‌پردازد:

۱. طبق نظریه بوزیمان، سبک کدامیک از نامه‌های سه‌گانه منتخب در این پژوهش از نهج البلاغه، ادبی‌تر است؟
۲. طبق نظریه جانسون، غنای واژگانی کدام یک از نامه‌ها بیشتر است؟
۳. رویکرد انفعالی و غنای واژگانی نامه‌ها چگونه با تغییر شرایط اجتماعی و نوع مخاطب، تغییر می‌کنند؟

۲. پیشینهٔ پژوهش

سبک‌شناسی آماری یکی از جدیدترین رویکردهای سبک‌شناسی بوده و مطالعات زیادی – چه به زبان لاتین و چه به زبان‌های عربی و فارسی – در این زمینه، انجام شده که در هریک به روشی خاص، سبک نویسنده، تشخیص داده شده است. در این بخش، به مرتبطترین آن‌ها با موضوع تحقیق حاضر، اشاره می‌شود:

۱. روشنفکر و همکاران (۱۳۹۲) با تطبیق نظریات جامعه‌شناسی زبان بر شعر «سعاد صباح» به تأثیر مستقیم عاطفه و احساسات بر اشعار وی دست یافته‌اند.
۲. صدقی و زارع برمی (۱۳۹۴) سبک مقامات همدانی و حریری را مقایسه کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که سبک مقامات همدانی، ادبی‌تر از مقامات حریری است.
۳. حاجی‌خانی و فرهنگنیا (۱۳۹۵) در تحقیق خود به این نتیجه رسیده‌اند که نسبت فعل به صفت در خطبهٔ شقشقیه و خطبهٔ همّام و همچنین سایر خطبه‌های درنظر گرفته‌شده در این آمارگیری، اختلاف چندانی ندارند و لذا سبک نویسنده این خطبه‌ها، مشابه بوده، پس نویسنده آن‌ها یکی است.
۴. امیری و پروین (۱۳۹۵) در مقالهٔ خود با عنوان «بررسی مقایسه‌ای سبک ادبی و علمی در خطبه‌ها و نامه‌های نهج البلاغه برپایه معادله بوزیمان» به این نتیجه رسیده‌اند که سبک خطبه‌های نهج البلاغه، بیشتر به سبک ادبی نزدیک است، اما در مواردی که مخاطب، اشخاص هستند، سبک امام^(۴) به سبک علمی، نزدیکتر می‌شود.
۵. ناظمیان و همکاران (۱۳۹۶) آرایه‌های بدیع در خطبهٔ غراء را از منظر سبک‌شناسی

آماری تحلیل کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که از میان آرایه‌های لفظی، «سجع متوازن» و «موازنه» و از میان آرایه‌های معنوی، «تضاد» بیشترین کاربرد را در این خطبه دارند.

۶. صدقی و همکاران (۱۳۹۶) نمونه‌هایی تصادفی از رساله التوابع و الزوابع و رساله الغفران را مورد مقایسه قرار داده و نتیجه گرفته‌اند که رساله ابن شهید نسبت به رساله معربی، ادبی‌تر است.

۷. ناعمی و ترابی حور (۱۳۹۸) ادبیت سبک مجموعه شعری «قالت لی السمراء» نزار قبانی و «رستاخیز» سیمین بهبهانی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که سبک سیمین بهبهانی، ادبی‌تر از سبک نزار قبانی است.

۸. آقائی و همکاران (۱۳۹۹) زبان و سبک گفتار در نمایشنامه «مجنون محبت» را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که شخصیت موردمطالعه، توانایی اثرگذاری بر محیط و اطرافیانش را ندارد.

۹. متقی‌زاده و همکاران (۱۴۴۱) موازنه‌ای میان نامه ۷۴ نهج‌البلاغه و دعا ۳۸ صحیفه سجادیه انجام داده و به این نتیجه رسیده‌اند که طبق معادله بوزیمان، سبک صحیفه سجادیه به سبک ادبی، نزدیک‌تر بوده و طبق نظریه جانسون، غنای واژگانی صحیفه سجادیه، بیش از نهج‌البلاغه است.

هریک از کارهای ذکر شده، متن‌ها را از یک جهت، موردمقایسه قرار داده‌اند، اما در این مقاله، نامه‌های نهج‌البلاغه از دو منظر، موردمقایسه قرار خواهند گرفت؛ یعنی علاوه‌بر اینکه بین سبک ادبی و سبک علمی، تمییز داده خواهد شد، غنای واژگانی آن‌ها نیز مقایسه شده و علت اختلاف‌های موجود، تبیین خواهد شد.

۳. چارچوب نظری

۳-۱. سبک‌شناسی آماری

ویژگی‌های سبک را می‌توان از نظر قانون آماری توصیف کرد (Herdan, 1964). سبک‌شناسانی که قصد دارند به دقت علمی دست یابند، برای محاسبه تکرار نسیی ویژگی‌های سبک‌شناسی از روش‌های کمی استفاده کرده و غالباً برای ترسیم جداول تکرار ویژگی‌های تمیزدهنده سبک‌ها از محاسبات الکترونیکی^{۱۰} بهره می‌گیرند (خواجهی و همکاران، ۱۴۱۲، ق، ص. ۲۱).

سبکشناسی آماری، بر پایه دستیابی به ویژگی‌های سبکشناسی یک اثر ادبی با استفاده از کمیت و ارزش‌های عددی، استوار است و برای تحقق این هدف، عناصر لغوی^{۱۱} اثر ادبی را شمرده و یا بر طول کلمات و جمله‌ها و یا ارتباط بین صفت‌ها، اسم‌ها و فعل‌ها تمرکز می‌کند (بلیث، ۱۹۸۹، ص. ۲۷) و ثابت شده است که استفاده از روش‌های آماری در تحلیل سبک، یک روش قابل اعتماد است (Biber, 1995).

۲-۳. معادله بوزیمان

در این روش، تعداد فعل‌ها و صفت‌ها را شمرده و سپس خارج قسمت نوع اول به نوع دوم را به دست می‌آوریم. حاصل این تقسیم به عنوان معیاری برای سنجش ادبی‌بودن متن، به کار می‌رود؛ بدین صورت که هر چه این نسبت^{۱۲} در یک متن، بیشتر باشد، سبک آن به سبک ادبی^{۱۳}، نزدیکتر بوده و هرچه کمتر باشد، سبک آن، به سبک علمی^{۱۴}، نزدیکتر است (مصلوح، ۱۹۹۲، صص. ۷۳-۷۴). این معادله به صورت زیر است:

$$\frac{\text{تعداد فعل‌ها}}{\text{نسبت فعل به صفت}} = \frac{\text{تعداد صفت‌ها}}{\text{تعداد فعل‌ها}}$$

این نسبت در زبان انگلیسی، اختصاراً VAR (Verb Adjective Ratio) نامیده می‌شود، اما ما آن را «ن‌فصل» (نسبت فعل به صفت) می‌نامیم (همان، ص. ۷۷). برخی موارد در شمارش افعال، مستثنی می‌شوند؛ از جمله:

۱. افعال ناقصه (کان و اخوات آن)؛ ۲. افعال جامد؛ مانند: «نعم» و «بئس»؛ ۳. افعال شروع و مقاربه؛ مانند: «کاد». در مورد شمارش صفات نیز، مواردی مانند: جمله‌ای که صفت واقع می‌شود و شبیه‌جمله متعلق به محدود را در شمارش به حساب نمی‌آوریم، ولی سایر صفات از جمله: جامد مؤول به مشتق، مصدری که صفت واقع شده، اسم موصولی که بعد از اسم معرفه قرار بگیرد، منسوب و اسم اشاره بعد از معرفه، در شمارش به حساب می‌آیند (همان، ص. ۷۸).

۲-۴. نظریه غنای واژگانی^{۱۵} جانسون

روش‌های شناسایی سبک زیادی برای سنجش غنای واژگان نویسنده، پیشنهاد شده‌اند؛ برای مثال: نسبت تنوع کلمات^{۱۶}، کلماتی که یک بار تکرار شده‌اند و کلماتی که دو بار تکرار شده‌اند

(Stamatatos & others, 1999, p. 158). جانسون، کلمات غیرتکراری را Types و تعداد کلمات را Tokens نامیده و لذا نسبت تنوع Type Token Ratio و به اختصار (TTR) نامیده می‌شود (مصلوح، ۱۹۹۳، ص. ۹۱).

۴-۳. روش تحقیق

برای معرفی دقیق سبک یک فرد، لازم است فاکتورهای مختلفی درنظر گرفته شوند؛ چنان‌که در برخی کارهای انجام‌شده (غالباً به زبان لاتین) مشاهده می‌شود که به جای استفاده از یک معیار واحد، برای دستیابی به نتایج بهتر، به ترکیبی از توابع تشخیص سبک در ترکیب با تکنیک‌های آماری چندمتغیره روی آورده‌اند (Stamatatos et al., 2000, p. 478). از آنجا که یک مقاله، ظرفیت بررسی تمامی مؤلفه‌های شناسایی سبک را ندارد، دو نظریه بوزیمان و جانسون انتخاب شدند تا تفاوت‌های سبک نامه‌های نهج‌البلاغه از دو دیدگاه مختلف، موشکافی شوند.

یکی از شرط‌های تطبیق این دو نظریه، تساوی تعداد کلمات متون انتخاب‌شده و همچنین تشابه آن‌ها در برخی زمینه‌های است (مصلوح، ۱۹۹۳، ص. ۸۹، ۱۰۵)؛ لذا در این تحقیق باید نامه‌هایی انتخاب شوند که از نظر تعداد کلمات، تقریباً مساوی بوده و موضوع و مضمون آن‌ها نیز مشابه باشد. فرهنگ موضوعات کلی نهج‌البلاغه، نامه‌های نهج‌البلاغه را در ۱۹ دسته کلی قرار می‌دهد (دشتی، ۱۳۹۵، ص. ۳۵۷). از آنجایی‌که یک مقاله، ظرفیت بررسی تمامی دسته‌ها را ندارد، به بررسی «دسته‌ای اخلاقی» اکتفا شده و از میان نامه‌هایی که در این دسته، قرار می‌گرفتند، سه نامه ۲۲، ۲۰ و ۷۲ که تعداد کلمات آن‌ها تقریباً یکسان است، انتخاب شدند. این نامه‌ها به ترتیب، دارای ۸۴، ۸۸ و ۸۲ کلمه هستند، لذا از جهت موضوع و تعداد کلمات، اختلاف چندانی ندارند و شرایط تطبیق هر دو نظریه را دارند.

۴. تطبیق معادله بوزیمان و نظریه جانسون بر نمونه‌ها

نهج‌البلاغه مشتمل بر ۷۹ نامه است که در این تحقیق، سه نامه ۲۲، ۲۰ و ۷۳ انتخاب شده‌اند. نامه ۲۲ از سخنان آن حضرت است که پیش از شهادتش به عنوان وصیت فرمود و نامه‌های ۲۰ و ۷۳ از نامه‌های آن حضرت^(۴) به معاویه است.

۱-۴. معادله بوزیمان

با توجه به تعریف بوزیمان از فعل و صفت، فعل‌ها و صفت‌های مربوط به هریک از نامه‌ها در جدول ۱، آورده شده‌اند:

جدول ۱: فعل‌ها و صفت‌ها در نامه‌های نهج البلاغه

Table 1: Verbs and adjectives in the Nahj al-Balagha's letters

نامه	فعلها	صفتها
نامه ۲۳	الْمُعْوَذِينَ - الْمُصْبَحِينَ - طَالِعٌ - فَاعْفُوا - أَفْنَ - أَغْفَ - أَقْمُوا - وَجَدَ - أَقْبَ - أَقْدَوا - أَقْبَ - أَفَنَ - فَاعْفُوا - تُجْبِونَ - يَعْفِرَ - فَجَانِي - كَرَهْتُهُ - أَنْكَرْتُهُ - وَرَدَ - تُضَيِّعُوا	تُشْرِكُوا - وَجَدَ - أَقْبَ - أَقْدَوا - أَقْبَ - أَفَنَ - فَاعْفُوا - مِبْعَادِي - وَلِيُّ - مَفَارِقُكُمْ - وَارِدٌ - الْأَبْرَارِ - خَيْرٌ - طَالِبٌ - قَارِبٌ صَاحِبُكُمْ
نامه ۳۰	الْأَنْكَاسُ - أَغْلَامًا - مُطْلَبَةً - نَهْجَةً - بِرُهَا - يُخَالِفُهَا - أَحْلَلَ - عَيْرَ - تَنَاهَتْ - أَجْرَيْتَ - أَوْلَاجْتَكَ - أَوْرَدْتُكَ - نَيْرَةً - وَاضِحَةً - الْأَكْيَاسُ - أَفْحَمْتُكَ - أَوْعَزْتَ	فَاقِي - افْتَرَ - ارْجِعْ - لَا تَعْذِرْ - يَرْدُهَا - يُخَالِفُهَا - أَحْلَلَ - عَيْرَ - خَبْطَ - جَارَ - تَكَبَ - بَيْنَ - تَنَاهَتْ - أَجْرَيْتَ - أَوْلَاجْتَكَ - أَوْرَدْتُكَ - - أَفْحَمْتُكَ - أَوْعَزْتَ
نامه ۷۳	يَدْرِي - يَهْتَلِهُ - تَادَنَ - قَوَاعِدُ - مُخْلَقٌ - الْقَائِمُ - الْسُّنْجَرِ - قَوَاعِيدُ - تُرَاجِعِي - تَادَنَ - يَهْتَلِهُ - يَدْرِي - يَأْتَيَ - أَقْسِمُ - النَّائِمُ - الْمُسْتَقِلُ - شَيْبَةً - مُوَهِّنٌ	تُخَالِلِي - تُرَاجِعِي - تَادَنَ - يَهْتَلِهُ - يَدْرِي - يَأْتَيَ - أَقْسِمُ - اعْلَمُ - تَهْلِسُ - تَرْفَعُ - لَوْصَلَتْ - بَطَلَكَ - تُرَاجِعَ - تَكْذِيَهُ

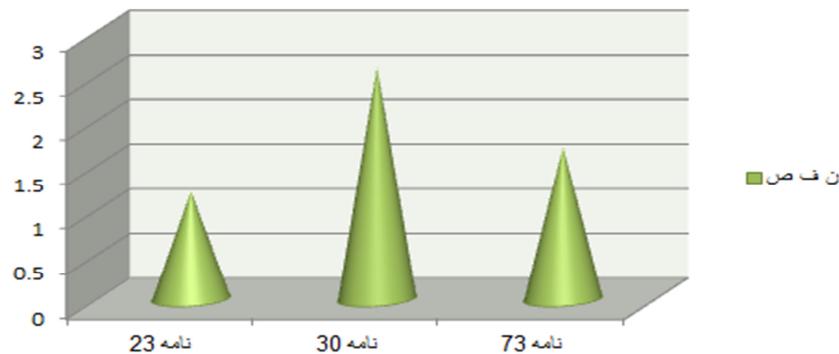
برای نمونه، نامه ۲۳، دارای ۱۵ فعل و ۱۲ صفت بوده، پس نسبت «نفص» در آن برابرست با: $۱۵/۱۲ = ۱.۲$. جدول و نمودار ۲ «نفص» را در نامه‌های منتخب، نشان می‌دهند:

جدول ۲: «نفص» در نامه‌های نهج البلاغه

Table 2: VAR in the Nahj al-Balagha's letters

نفص	صفت	فعل	نامه
۱.۲	۱۲	۱۵	نامه ۲۳
۲.۶	۷	۱۸	نامه ۳۰
۱.۷	۸	۱۴	نامه ۷۳

ن ف ص

شکل ۱: نمودار «نفص» در نامه‌های نهج‌البلاغه

Figure 1: Chart (VAR) in the Nahj al-Balaghah's letters

نتایج جدول و نمودار نشان می‌دهند که سبک نامه ۲۰ ادبی‌تر از سبک دو نامه دیگر بوده و سبک نامه ۲۳ و نامه ۷۳ اختلاف چندانی ندارند؛ به‌گونه‌ای که سبک نامه ۷۳، فقط ۰.۵ درصد ادبی‌تر از سبک نامه ۲۳ است. با وجود این، سبک هر سه نامه، ادبی بوده، زیرا در هر سه، از تعداد فعل‌های بیشتری نسبت به صفت استفاده شده است. همچنین اختلاف بیشترین و کمترین «نفص» در میان نامه‌ها، $1.4 - 2.6 = 1.2$ است که تقریباً ناقیز بوده و نشان‌دهنده ثبات نسبی در سبک نامه‌های منتخب است.

تعداد فعل‌های دو نامه ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است (فقط یک واحد اختلاف دارند)، اما تعداد صفت‌های نامه ۲۳، ۴ واحد بیشتر از نامه ۷۳ بوده که موجب شده نسبت «نفص» در آن، کمتر از نامه ۷۳ باشد.

برخی از عوامل اثرگذار در افزایش یا کاهش «نفص» در نامه‌های انتخابی از نهج‌البلاغه عبارت‌اند از:

الف) عواملی که مربوط به ساختار کلام هستند:

۱. متن‌های مكتوب در مقایسه با کلام شفاهی از «نفص» کمتری برخوردار هستند (مصلوح، ۱۹۹۲، ص. ۸۰). از آنجایی که نمونه‌های انتخابی ما، نامه‌های نهج‌البلاغه هستند و

نامه‌ها نیز مکتوب هستند، همان‌طور که نتایج نیز نشان می‌دهند، نسبت «نفص» در آن‌ها کم است؛ هرچند اختلافاتی نیز میان آن‌ها وجود دارد.

۲. گفت و گو

یکی از ویژگی‌های نامه‌های منتخب این است که در هر سه، گویی امام^(۴) در حال گفت و گو با مخاطب خود (عموم مسلمانان، معاویه) است و فقط سخنان منطق خود را مکتوب فرموده است. این ویژگی در نامه ۳۰ بارزتر است. همین امر سبب بسامد بالای افعال در این نامه و درنتیجه، افزایش «نفص» و رویکرد انفعالی آن شده است.

۵. لحن و نوع بیان

لحن نیز از جمله عواملی است که ادبیت اثر را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ یعنی هرچه عاطفه و احساسات، شدیدتر باشد، کلمات و جملات، نرم و آهنگین می‌شوند که باعث ادبیت بیشتر اثر ادبی می‌شود؛ ولی هرچه کلمات کوبنده و سخت باشند، از ادبیت اثر می‌کاهد (ناعمی و ترابی حور، ۱۳۹۸، ص. ۱۳۸). در نامه ۳۰ که امام^(۴) قصد دارند هر طور شده معاویه را از کارهای خود باز دارند، غلبه احساس بر کلامشان هویاست و از بیشترین تعداد فعل استفاده کرده‌اند که سبب شده رویکرد انفعالی و در نتیجه، درجه ادبیت آن، بیش از دو نامه دیگر باشد.

نوع فعل‌های به کار گرفته شده در یک متن نیز علاوه بر تعداد آن‌ها می‌تواند بیانگر مفهومی خاص باشد. در نامه‌های منتخب، از انواع مختلف فعل‌ها به صورت زیر استفاده شده است:

جدول ۳: فعل‌های به کار رفته در نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳

Table 3: Verbs used in letters 23, 30 and 73

نامه	فعل ماضی	فعل مضارع	فعل امر	فعل نهی
نامه ۲۳	۵	۵	۳	۲
نامه ۳۰	۱۲	۳	۳	.
نامه ۷۳	۲	۱۱	۱	.

با توجه به فرازهای ابتدایی هر سه نامه، مشخص می‌شود که نامه‌های ۲۳ و ۳۰ – که هدف امام (ع) ایجاد تغییر در رفتار مخاطب است – با افعال امر و نهی شروع می‌شوند

(وَصِيَّتِي أَكُمْ أَلَا تُشْرِكُوا ... فَلَا تُضْيِعُوا ... أَقِيمُوا ... «فَاقْ ... انْظُرْ ... وَارْجِعْ ...» اما در نامه ۷۳ بیشتر فعلها از نوع مضارع هستند که دلالت بر پویایی و استمرار دارد و تنها یک بار و آن هم در انتها نامه از فعل امر استفاده کردند: «إِنَّكَ إِذْ تُحَاوِلُنِي الْأُمُورَ وَ تُرَاجِعُنِي ... وَ تَهْلِكُ اللَّهُمَّ وَ اغْلِمْ أَنَّ الشَّيْطَانَ...».

امام^(۴) با این کار نشان داده‌اند که در زمان حال، از مکاتبه با شخصی همچون معاویه به ستوه آمدند و این خستگی، ادامه دارد، بهگونه‌ای که امید به تغییر آن وجود ندارد؛ به عبارتی، این شیوه تعبیر امام^(۴) حاکی از آن است که حال معاویه، اکنون چنین است و گویی پیوسته تا ابد نیز چنین خواهد ماند.

با نگاهی کلی، مشاهده می‌شود که در نامه ۲۳ توزیع یکسانی بین فعل‌ها صورت گرفته است؛ ۵ ماضی (فَجَأَنِي، كَرَهْتُ، أُنَكَرْتُهُ، وَرَدَ، وَجَدَ)، ۵ مضارع (أَبْقَ، أَفْنَ، يَغْفِرُ، تُحِبُّونَ، أَعْفُ) و ۵ امر و نهی (أَلَا تُشْرِكُوا، فَلَا تُضْيِعُوا، أَقِيمُوا، فَاعْفُوا، أَوْقِدُوا).

گویی که هدف امام^(۴) این بوده که در وصیت خود به مسلمانان، روزگار را به سه قسمت مساوی تقسیم کنند و با استدلال و دلیل و منطق، بفرمایند در گشته، چه شده، اکنون وضع چنین است و در آینده، چه باید کرد و برای توصیف رخداد هر زمان، بیشتر از صفات کمک گرفته‌اند که سبب کاهش «نفرض» در این نامه، نسبت به دو نامه دیگر و در نتیجه، نزدیک شدن به سبک علمی شده است؛ لذا دلالت بر نقش آشکار شرایط کتابت و حال مخاطب بر تغییر رویکرد انفعالی و درجه ادبیت نامه دارد.

۶. پیچیدگی

نتایج نشان از تأثیر مقتضای حال و نوع مخاطب بر کلام امام^(۴) دارد؛ چراکه نامه ۲۳ در واقع وصیت‌نامه حضرت^(۴) بوده و امام^(۴) در واپسین لحظات عمر شریف‌شان، همچون پدری دلسوز، نگران امت محمد^(ص) هستند و آنان را به حفظ دین تشویق می‌کنند؛ لذا سبک آن، جدی‌تر بوده و از سبک ادبی، فاصله گرفته است اما در نامه ۷۳ چون امام^(۴) از احساسات خود نسبت به کارهای معاویه صحبت می‌کنند، کلام ایشان، انفعالی‌تر بوده و از درجه ادبیت بالاتری برخوردار است.

از سویی دیگر، نامه‌های ۲۰ و ۷۳ با وجودی که هر دو در خطاب به معاویه نوشته

شده‌اند، سبک نامه ۳۰ به سبک ادبی، نزدیکتر است، زیرا نامه ۳۰ در واقع ارشاداتی برای معاویه است و قصد نصیحت او را دارند و جهت تبیین امر، بیشتر از افعال استفاده می‌کنند؛ مانند: اُنْظُرْ- ارْجِعْ- خَبَطْ؛ ولی در نامه ۷۳ در واقع امام^(۴) از کارهای معاویه به ستوه آمده و با ناراحتی به بیان حال خود و شدت خستگی خویش از نصیحت معاویه می‌پردازد و جنبه استدلال، غلبه کرده و از سبک ادبی، فاصله گرفته و تعداد فعل‌های آن، ۴ واحد کمتر و تعداد صفات آن، یک واحد بیشتر از نامه ۳۰ است؛ مانند: مُوْهَنْ- مُخْطَطْ- الْمُتَحَيِّر؛ لذا سبک نامه ۳۰ نسبت به نامه ۷۳ ادبی‌تر است.

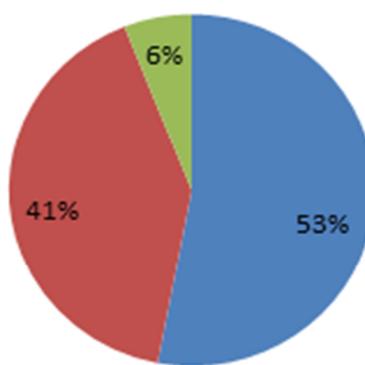
۷. آرایه‌های لفظی

یکی از ویژگی‌های سبک ادبی، استفاده از آرایه‌ها و صور بیان است (فلاحتی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۰). این ویژگی در نامهٔ ۳۰ به خوبی دیده می‌شود، زیرا در این نامه از آرایه‌های مختلفی استفاده شده است؛ همچون: ۱. سجع (لَدِيْكَ، عَلَيْكَ) (الأَكْيَاـسُ، الْأَنْكَاسُ) (عَمَّـة، نَقْمَة) (خُـسْر، كُـفْر) (أَوْلَاجْتَكَ، أَقْحَمَتَكَ) (الْمَهَـالِكَ، الْمَسَـالِكَ)، ۲. طباق (بَرْدُـهـا، يُـخَالِـفُـهـا) (الأَكْيَاـسُ، الْأَنْكَاسُ) (أَوْرَدَـتـكَ، أَوْرَـعـتـكَ)، ۳. ترصیع (أَوْلَاجْتُـكَ شَـرـا، أَقْحَمْتُـكَ غَـيـا، أَوْرَدْتُـكَ الْمَهَـالِكَ، أَوْرَـعـتـكَ عَلَيْكَ الْمَسَـالِكَ) و ۴. تأکید (فَفَسْـكـ وَنَفْـسـكـ). همچین در این نامه بسیار از صفت و جمله و صفتی استفاده شده است؛ همچون: أَغْـلـاماً وَأَضـيـحةً، سـيـلـاً بـيـرـةً، مـحـجـةً نـهـجـةً، غـايـةً مـطـلـةً، بـرـدـهـا الـأـكـيـاسـ، يـخـالـفـهـا الـأـنـكـاسـ.

وجود انواع مختلف آرایه‌ها در این نامه، سبب شده است تا دارای ۱۲ صفت باشد؛ یعنی تعداد صفات آن، ۱.۷ برابر تعداد صفات نامه ۳۰ و ۱.۵ برابر نامه ۷۳ است. با وجود این، نسبت نفیص در آن پایین‌تر است؛ چون تعداد فعل‌های آن نیز به تناسب صفات آن، زیاد است. در نامه ۷۳ نسبت به نامه ۲۲ از آرایه‌های ادبی بیشتری استفاده شده است؛ برای مثال، نامه ۷۳ شامل آرایه‌های مختلفی، همچون: ۱. سجع (جوایک، کتابک) (مُوهَنٌ، مُحَطَّئٌ) (الأُمُور)، السطُور (الْمُسْتَقْلُ النَّائِمُ، الْمُتَحَيَّرُ الْقَائِمُ) (تَقْرَعُ الْعَظَمُ، تَهْلِسُ اللَّاهُمُ)، ۲. طباق (لُهُ، عَلَيْهِ)، ۳. ترصیع (خَاوِلُنِي الْأُمُورُ وَ تُرَاجِعُنِي السُّطُورُ) (كَالْمُسْتَقْلُ النَّائِمُ تَكْذِيْبُهُ أَحَدًا وَ الْمُتَحَيَّرُ الْقَائِمُ يَبْهَظُهُمْ مَقَامًا) (تَقْرَعُ الْعَظَمُ وَ تَهْلِسُ اللَّاهُمُ)، ۴. تشییه (مُوهَنٌ رَأَیٰ) (مُحَطَّئٌ فِرَاسَتَی) (كَالْمُسْتَقْلُ النَّائِمُ) (الْمُتَحَيَّرُ الْقَائِمُ) و ۵. تشییه مقلوب (أَنَّهُ بَكِ شَبِيهٌ) استفاده شده است، درحالی که برای

نمونه، تشبيه در نامه ۲۳ فقط در دو مورد به کار رفته است: (کفارِب وَرَد) (طَالِبٌ وَجَدٌ)، پس درجه ادبیت آن کمتر است؛ لذا مشاهده می‌شود همان‌طور که طبق معادله بوزیمان، سبک هر سه نامه، ادبی است، از ویژگی‌های آثار ادبی نیز برخوردار هستند.

نامه ۲۳ ■ نامه ۳۰ ■ نامه ۷۳

شکل ۲: نمودار آرایه‌های لفظی در نامه‌های ۲۳، ۳۰ و ۷۳

Figure 2: Diagram of the word arrays in letters 23, 30 and 73

ب) عواملی که مربوط به محتوای کلام هستند:

۱. سن، ۲. جنس؛ از آنجایی که نویسنده هر سه نامه، امام علی^(۴) است، این دو عامل، تأثیری در افزایش یا کاهش «نفرض» خواهد داشت.

۲-۴. نظریه جانسون

- از هر یک از سه نامه ۲۳، ۳۰ و ۷۳، ۸۰ کلمه اول را برای نمونه انتخاب و آن‌ها را به ۴ دسته ۲۰ کلمه‌ای تقسیم می‌کنیم. سپس برای هر نمونه، جدول مستقلی ترسیم کرده و کلمات تکراری را خط می‌زنیم.

۱-۲-۴. معیارهای تکرار

۱. فعل‌ها را با وجود اختلاف در صیغه، مفرد، مثنی، جمع بودن، مذکر، مؤنث بودن، یک کامه حساب می‌کنیم.
۲. اگر اسم‌ها از نظر مفرد، مثنی و جمع بودن، اختلاف داشتند، آن‌ها را کلمات غیرتکراری حساب نمی‌کنیم.
۳. اختلاف اسم‌ها از نظر مذکر و مؤنث بودن، سبب شمارش در کلمات غیرتکراری نمی‌شود.
۴. حروفی که به قبل و یا بعد از کلمه اصلی، متصل می‌شوند، معیاری برای تنوع کلمات نخواهند بود.
۵. اسم‌های اشاره و موصول، مذکر و مؤنث بودن، مفرد، مذکر یا جمع بودن آن‌ها در شمارش به حساب نمی‌آیند.

جدول‌های زیر، نتایج اجرای نظریه جانسون بر نمونه‌های انتخابی را نشان می‌دهند:

جدول ۴: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۲۳

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 23

كلمات غيرتکراری: ۱۷ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: %۸۵									
فَلَا	تُخْبِيَعُوا	وَ	مُحَمَّدٌ	وَ	شَيْئًا	بِاللَّهِ	تُشْرِكُوا	أَلَّا	لَكُمْ
وَ	خَلَّاكمْ	وَ	الْمُصْبَاحَيْنِ	وَ	هَذَيْنِ	وَ	أُوقَدُوا	وَ	سُنَّتَهُ
فَلَقْنَاءُ	أَفْنَ	إِنْ	أَلْيَمْ	وَ	دَمِيَ	وَ	الْعَمُودَيْنِ	هَذَيْنِ	أَقِيمُوا
كلمات غيرتکراری: ۱۵ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۵									
عَدَا	وَ	لَكُمْ	عِبْرَةٌ	الْيَمِ	وَ	صَاجِدُكُمْ	بِالْأَمْسِ	أَنَا	ذَمٌ
فَلَقْنَاءُ	أَفْنَ	إِنْ	دَمِيَ	وَلَيْ	فَلَانَا	أُبْقَ	إِنْ	مُفَارِقُكُمْ	
كلمات غيرتکراری: ۱۴ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۰									
لَكُمْ	هُوَ	وَ	قُرْبَةٌ	لِي	فَالْعَفْوُ	أَعْفُ	إِنْ	فَعَادِي	
مَا	وَاللَّهِ	لَكُمْ	اللَّهُ	يَعْفَرَ	أَنْ	تُحْبُونَ	أَلَا	فَاعْفُوا	حَسَنَةٌ
كلمات غيرتکراری: ۱۴ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۰									
وَ	أَنْكَرْتُهُ	طَالَعَ	لَا	وَ	كَرْهَةٌ	وَارِدٌ	الْمَوْتُ	مِنَ	فَجَانِي
مَا	وَ	وَجَدَ	طَالِبٌ	وَ	وَرَدَ	كَفَارِبٌ	إِلَّا	كُنْتُ	مَا

جدول ۵: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۳۰

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 30

كلمات غير تكراري: ۱۹ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۹۵									
فَ	عَلَيْكَ	حَقٌّ	فِي	أَنْظُرْ	وَ	لَدِيْكَ	فِيمَا	اللَّهُ	فَأَتَقِ
أَعْلَامًا	لِلطَّاعَةِ	فَإِنْ	بِجَهَالَةِ	تُعْذِرْ	لَا	مَا	مَعْرِفَةِ	إِلَى	أَرْجِعْ

كلمات غير تكراري: ۱۵ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۵

كلمات غير تكراري: ۱۵ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۵									
مُطْلَبَةً	غَائِيَةً	وَ	نَهَيَةً	مَحَاجَةً	وَ	نَيْرَةً	سُبُلًا	وَ	وَاضِيَّةً
وَ	جَازَ	عَنْهَا	نَكْبَةً	مِنْ	الْأَنْكَاسُ	يَخْالِفُهَا	وَ	الْأَكْيَاسُ	بِرِدُهَا

كلمات غير تكراري: ۱۴ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۰

كلمات غير تكراري: ۱۴ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۰									
بِهِ	أَحَلَّ	وَ	بَعْدَهُ	اللَّهُ	غَيْرِ	وَ	النَّيْةِ	فِي	خَبَطَ
حَيْثُ	وَ	سَبِيلَكَ	لَكَ	اللَّهُ	بَيْنَ	فَقَدْ	فَنْسَكَ	فَنْسَكَ	بِنْفَمَةَ

كلمات غير تكراري: ۱۵ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۵

كلمات غير تكراري: ۱۵ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۷۵									
مَحَافِظَةً	وَ	خُسْرٌ	غَائِيَةً	إِلَى	أَجْرِيَتْ	فَقَدْ	أُمُورُكَ	بِكَ	تَنَاهَتْ
وَ	غَيْرًا	أَفْحَمْتَكَ	وَ	شَرَّاً	أَوْجَجْتَكَ	قَدْ	فَوْسَكَ	فَوْسَكَ	كُفْرٍ

جدول ۶: جدول قیاس جانسون برای تنوع کلمات نامه ۷۳

Table 4: Johnson's table for vocabulary diversification in the letter 73

كلمات غير تكراري: ۱۸ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۹۰									
إِلَى	الِسْتِمَاعَ	وَ	جَوَابِكَ	فِي	الْمَرْدُورُ	عَلَى	فَإِنْ	بَعْدُ	أَمَّا
تُحَاوِلُنِي	إِذْ	إِنْكَ	وَ	فِرَاسَتِي	مُحَفَّلٌ	وَ	رَأْيِي	لَمُوْهَنْ	كِتابِكَ

كلمات غير تكراري: ۱۸ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۹۰

كلمات غير تكراري: ۱۸ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۹۰									
الْمَتَحَبِّرُ	وَ	أَحَلَامَةً	تَكْدِيْبَةً	النَّائِمُ	كَالْمُسْتَقْلُ	السُّطُورُ	تُرَاجِعِي	وَ	الْأُمُورَ
أُمْ	يَأْتِي	مَا	لَمْ	أَ	يَدْرِي	لَا	مَقَامَةً	يَبْهَظُهُ	الْفَانِمُ

كلمات غير تكراري: ۱۸ تعداد كل: ۲۰ نسبت تنوع: %۹۰

أَفْسِمُ	وَ	شَيْبَةٌ	بِكَ	أَنَّهُ	غَيْرَ	بِهِ	لَسْتَ	وَ	عَلَيْهِ
تَقْرَعُ	قَوَارِعُ	مِنْيٌ	إِلَيْكَ	لَوْصَلَتْ	الِاسْتِبْقاءُ	بَعْضُ	لَوْمًا	إِنَّهُ	بِاللَّهِ

كلمات غیرتکاری: ۱۶ تعداد کل: ۲۰ نسبت تنوع: %۸۰

ذَبَّكَ	قَدْ	الشَّيْلَانَ	أَنْ	أَعْلَمْ	وَ	الْأَحْمَمْ	تَؤْسِنْ	وَ	الْعَنْطَمْ
وَ	تَصْبِحْتَكَ	لِمَقَالِ	تَأْنَنَ	وَ	أُمُورِكَ	أَحْسَنَ	تُرَاجِعَ	أَنْ	عَنْ

جدول زیر، درصد غنای واژگانی هریک از نامه‌ها را نشان می‌دهد:

جدول ۷: نسبت کلی تنوع

Table 7: Over-All TTR

نسبت کلی تنوع		نامه ۲۳
%۷۵		نامه ۲۳
%۷۹		نامه ۳۰
%۸۷		نامه ۷۳

جهت ترسیم نمودارهای مربوط به غنای واژگانی نامه‌ها، ضروری است شبیه خط به دست آید؛ لذا ابتدا جداول مربوط به نسبت تنوع تراکمی^{۱۷} و تناقصی^{۱۸} در زیر، ایجاد شده‌اند:

جدول ۸: نسبت تنوع تراکمی

Table 8: Cumulative TTR

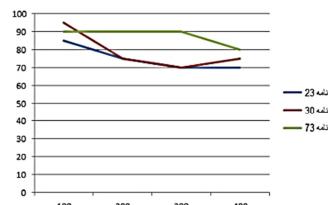
۴	۳	۲	۱	نامه ۲۳
۷۵	۷۷	۸۰	۸۵	نامه ۲۳
۷۹	۸۰	۸۵	۹۵	نامه ۳۰
۸۷	۹۰	۹۰	۹۰	نامه ۷۳

جدول ۹: نسبت تنوع تناقصی

Table 9: Decremental TTR

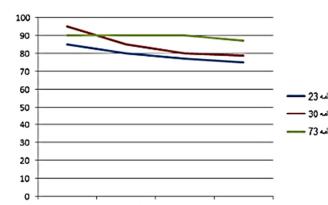
۴	۳	۲	۱	نامه ۲۳
۷۰	۷۰	۷۵	۸۵	نامه ۲۳
۷۵	۷۰	۷۵	۹۵	نامه ۳۰
۸۰	۹۰	۹۰	۹۰	نامه ۷۳

تفاوت سبک نامه‌های نهج‌البلاغه ...
عیسی مقتیزاده و همکاران
نمودار

شکل ۴: منحنی نسبت تراکم

Figure 4: The Decremental TTR Curve

شکل ۳: منحنی نسبت تراکم

Figure 3: The Cumulative TTR Curve

جدول‌ها و منحنی‌های ترسیم شده نشان می‌دهند که بیشترین غنای واژگانی مربوط به نامه ۷۲ و کمترین آن مربوط به نامه ۲۲ است. همچنین نامه ۲۲ و ۳۰ از نظر غنای واژگانی، تفاوت آشکاری ندارند. این تفاوت نیز می‌تواند دلایل مختلفی داشته باشد. یکی از این دلایل، مراعات سطح درک و فهم مخاطب و نیز تأثیر شرایط اجتماعی بر نحوه گزینش کلمات توسط امام علی^(۴) است. البته شبیه کم منحنی‌ها دال بر این است که تفاوت زیادی میان هر سه نامه از نظر غنای واژگانی وجود ندارد؛ چراکه هر سه نامه در زمان خلافت امام^(۵) نوشته شده و علی‌رغم اینکه مخاطب آن‌ها و مقضای حال، متفاوت است، اما شرایط کلی حاکم بر هر سه نامه، یکسان است، لذا این تفاوت جزئی فقط به تغییر مخاطب و رعایت حال او بر می‌گردد.

کلمات برای نویسنده همانند رنگ برای نقاش است؛ موادی که به منظور خلاقیت در اختیار دارد (۱) (Yule, 1944, p. 22). در نامه ۲۲ برای اینکه مطلب به خوبی در ذهن مسلمانان تبیین شود و در وصیت امام^(۶) جای هیچ‌گونه شک و شباهی باقی نماند، امام^(۷) از کلمات تکراری بیشتری استفاده کرده‌اند که این امر، سبب کاهش غنای واژگانی این نامه شده است.

ایشان پس از وصیت به توحید و پیروی از سنت پیامبر^(ص) می‌فرمایند: «أَقِيمُوا هَذِينَ الْعُمُودَيْنَ وَأُوقدُوا هَذِينَ الْمِصْبَاحَيْنَ وَخَلَّكُمْ نَمَّ»، زیرا سنت پیامبر^(ص) عمل کردن به هر واجب و دوری کردن از هر قبیحی است. داستان از این قرار بوده که عده زیادی از صحابه، خود را با انجام دادن نافله‌های سخت، به زحمت می‌انداختند. برخی از آن‌ها تمام شب را نماز می‌خواندند و برخی، خوارک و پوشک را بر خود حرام کرده و به این امر افتخار و با یکدیگر رقابت می‌کردند. مراد امام^(۸) از این سخنان، ترغیب آنان به کم کردن تکالیف محوله است

(ابن ابیالحدید، ۱۳۸۵، صص. ۱۵۰۹-۱۵۱۰): لذا سعی کرده است که متن نامه، ساده و قابل فهم باشد که دلالت بر آسان کردن تکالیف نیز می‌کند (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰، ج. ۹/۹ ص. ۲۷۷). امام^(۴) در این نامه، مسلمانان را ترغیب به عفو فرموده و امر وی در اینکه ابن ملجم را عفو کنید در معرض بیان حکم مستحبی است (فیضالاسلام، ۱۳۶۵، صص. ۹۱۱-۹۱۲) و برای نشان دادن این رغبت، ۳ بار از کلمه «عفو» و ۱ بار از کلمه آمرزش (یغفر)^(۵) استفاده کرده است. ایشان دوران زندگی خود را به سه مرحله تقسیم می‌کند که هریک در مقایسه با دیگری، درس عبرتی است برای مخاطب و می‌فرماید: «روزی که سالم بودم و روزی که در بستنم و روزی که از میان شما می‌روم» (همان، ص. ۲۷۲) و لذا هدف ایشان از این نامه، ارشاد مخاطب و عبرت‌گرفتن آن‌هاست؛ لذا از کلمات ساده‌تر و قابل فهم‌تر استفاده کرده و درنتیجه، غنای واژگانی نامه کاهش پیدا کرده است.

مرحوم سید رضی^(۶) آغاز نامه ۳۰ را نیاورده است. آغاز آن مطابق آنچه در نقل ابن ابیالحدید آمده، چنین است: «أَمَا بَعْدَ فَقَدْ بَلَغَنِي كَتَابُكَ تَذَكُّرُ فِيهِ مُشَاغَبَتِي ...». این تعبیر بهخوبی نشان می‌دهد که این نامه، نامه‌ای ابتدایی از سوی امیر مؤمنان علی (ع) نیست، بلکه پاسخی است به نامه معاویه که امام^(۷) را متهم به ایجاد آشوب و ظلم و ستم کرده و امام^(۸) پاسخ کوبنده‌ای به او می‌دهد که برنامه‌من، امر به معروف و نهی از منکر و مبارزه با ستمکاران و ملحدان و متفاقان است و براساس دستور پروردگار در قرآن مجید، این امور را انجام می‌دهم. سپس به نصیحت کردن معاویه می‌پردازد (مکارم شیرازی، ۱۳۹۰، ج. ۹/۹ صص. ۴۴۹-۴۵۰).

خطاب این نامه، جدی‌تر از نامه ۲۲ بوده و از عباراتی همچون «مَنْ نَكَبَ عَنْ الْقَتْ وَخَبَطَ فِي التَّبَّهِ وَغَيَّرَ اللَّهُ بِعْتَهُ وَأَخْلَى بِهِ بِنَقْتَهُ» استفاده کرده است و مخاطب آن، برخلاف نامه ۲۲، عوام نبوده، بلکه یکی از خواص (معاویه) است؛ لذا امام^(۹) از کلمات تکراری کمتری استفاده کرده‌اند که این امر سبب شده‌است تا غنای واژگانی آن، بیش از غنای واژگانی نامه ۲۳ شود.

اما در نامه ۷۳ امام^(۱۰) به طور واضح می‌فرمایند که از این مکاتبات با معاویه خسته شده‌اند؛ «التَّرَدُّدُ» به معنای «توقف» نیست، بلکه به معنای «تکرار» است؛ یعنی خودم را ملامت می‌کنم به خاطر اینکه مرتب، جواب تو را می‌دهم و اینکه او را تشبیه کرده به «المُتَحَبِّرُ الْقَائِمِ

بیهُظهُرْ مَقَامُهُ»، زیرا برهان‌هایی که معاویه ذکر می‌کند، سبستتر از تار عنکبوت است و چیزی می‌نویسد که هم خودش و هم مردم عاقل می‌دانند که باطل است (ابن ابی الحدید، ۱۳۸۵، صص. ۱۷۶۴-۱۷۶۵).

سپس پاسخ کوبندهای به او داده و درخواست‌هایش را رد می‌کند. می‌فرماید: «به کسی می‌مانی که به خواب سنجینی فرو رفته و رؤیاهای آشفته می‌بیند که به او دروغ می‌گوید» (ولَسْتَ بِهِ غَيْرَ أَنَّهُ بَكَ شَيْءٌ). اشاره به اینکه تو در این گمراهی و سرگردانی، اصل و اساس، محسوب می‌شوی و گمراهان شبیه تواند.

بی‌شک گویندهای همچون علی بن ابی‌طالب و سخنانی همچون خطبه‌ها و نامه‌های او می‌تواند بیشترین تأثیر را در مخاطبان بگذارد، اما هنگامی که طرفیت پذیرش مخاطب، متناسب با پند و موعظه نباشد، سودی نخواهد داشت. بهیقین، سخنانی مؤثرتر از سخنان پیامبر اسلام^(۱) یافت نمی‌شود ولی خداوند در قرآن صراحتاً می‌فرماید: «سُوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَذْنَرُهُمْ أَمْ لَمْ تُذْنِرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» (یس: ۱۰) (همان، ج. ۱۱ / صص. ۳۹۴-۳۹۹). ازین‌رو امام^(۲) از سخنان تکراری خسته شده و لحن و خطاب ایشان، بسیار جدی‌تر از دو نامه قبل بوده است؛ لذا کمتر از کلمات تکراری در این نامه استفاده کرده‌اند که این امر، سبب شده غنای واژگانی آن، بیش از دو نامه دیگر باشد.

۵. نتیجه

بررسی سبک امام علی^(۳) در سه نامه منتخب، نتایج زیر را درپی داشت:

- طبق نظریه بوزیمان، بیشترین «نص» مربوط به نامه ۲۰ و کمترین آن مربوط به نامه ۲۳ است؛ لذا سبک نامه ۳۰ نسبت به دو نامه دیگر، ادبی‌تر بوده و سبک نامه‌های ۲۳ و ۷۳ تقریباً مشابه است، اما سبک هر سه نامه، ادبی است.
- طبق نظریه جانسون، در نامه ۲۳ از بیشترین کلمات تکراری و در نامه ۷۳ از کمترین کلمات تکراری استفاده شده است؛ لذا بیشترین غنای واژگانی مربوط به نامه ۷۳ و کمترین آن مربوط به نامه ۲۳ است.
- شبی کم منحنی‌ها نشان‌دهنده این است که هر سه نامه با وجود اختلاف سبک، از نظر غنای واژگانی، تفاوت آشکاری ندارند؛ به طوری‌که تفاوت غنای واژگانی نامه ۲۳ و ۳۰ فقط ۴

درصد بوده و تفاوت بیشترین و کمترین آن نیز ۱۲ درصد است.

- تفاوت در رویکرد انفعالی نامه‌های منتخب و همچنین نوع فعل‌های به کار رفته در آن‌ها، دال^(۴) بر تأثیرپذیری کلام امام^(۵) از شرایط مخاطب است؛ به گونه‌ای که هرجا قصد ایجاد تغییر در رفتار مخاطب داشته، بیشترین استفاده از فعل را کرده‌اند که دلالت بر پویایی و غلبة احساسات دارد.

- امام^(۶) در نامه ۷۳ از مکاتبه با معاویه به ستوه آمده و از صحبت‌های تکراری، پرهیز می‌کند؛ لذا این نامه از بالاترین غنای واژگانی برخوردار است اما در نامه ۲۳ امام^(۶) قصد شفافسازی وصیت خود برای عموم مردم را داشته‌اند و لذا از کلمات تکراری بیشتری استفاده کرده‌اند تا مطلب به خوبی در ذهن آنان جای گیرد؛ درنتیجه غنای واژگانی این نامه، کاهش پیدا کرده است. از طرفی، نامه ۳۰ برخلاف نامه ۲۳، خطاب به شخص خاص (معاویه) نوشته شده است، لذا سبک آن جدی‌تر بوده و غنای واژگانی بیشتری دارد.

- از آنجاکه هر سه نامه در زمان خلافت امام^(۶) — که بیش از پنج سال نبوده — نوشته شده‌اند، شرایط کلی حاکم بر هر سه نامه، یکسان بوده است و اختلاف اندک در نتایج نیز نشان‌دهنده وجود ثبات نسبی در سبک نامه‌های است.

۶. پی‌نوشت‌ها

1. Statistical Stylistics
2. Quantity
3. Quality
4. Johnson's Theory
5. Youl's Theory
6. Busemann's Equation
7. Entropy
8. Leech
9. Factors
10. Electronic Computing
11. Lexical Elements
12. Ratio
13. Literary Style
14. Scientific Style
15. Vocabulary Richness
16. Type Token Ratio

17. Cumulative TTR
18. Decremental TTR

۷. منابع

- ابن ابی الحدید (۱۳۸۵). شرح نهج‌البلاغه. تحقیق: م. ابوالفضل ابراهیم. قم: مکتبة آیة الله العظمی المرعشی النجفی.
- آقائی، ع.، عسکرزاده طرقبه، ر.، و قربان صباح، م. (۱۳۹۹). زبان و سبک گفتار شخصیت در نمایشنامه مجنون محبت، نوشته سام شپرد. جستارهای زبانی، ۱۱ (۴)، ۴۸-۲۵.
- امیری، ج.، و پروین، ن. (۱۳۹۵). بررسی مقایسه‌ای سبک ادبی و علمی در خطبه‌ها و نامه‌های نهج‌البلاغه برپایه معادله بوزیمان. مطالعات ادبی متون اسلامی، ۱ (۳)، ۶۵-۸۶.
- بلیث، ھ. (۱۹۸۹م). البلاغة والأسلوبية. ترجمة وتقديم وتعليق: م. العمري. منشورات دراسات أساس فاس.
- حاجی خانی، ع.، و فرهنگ نیا، ا. (۱۳۹۵ش). أسلوبية بوزيمان الإحصائية ومدى إمكانية تطبيقها على صحة نسبة الخطبة الشقسقية إلى الإمام على (ع). اللغة العربية وآدابها / ۱۲، (۳)، ۴۷۵-۵۰۰.
- الخفاجی، م.، السعید فرهود، م.، و شرف، ع. (۱۴۱۲ق). الأسلوبية والبيان [العربی]. بیروت: الدار المصریة اللبنانيّة.
- دشتی، م. (۱۳۹۵). فرهنگ موضوعات کلی نهج‌البلاغه. قم: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمؤمنین (ع).
- روشنفکر، ک.، متقی‌زاده، ع.، پروین، ن.، و سراج، ع. (۱۳۹۲). بررسی گونه کاربردی زبان زنانه در مرثیه معاصر (با تأکید بر مرثیه‌های سعاد صباح). جستارهای زبانی، ۴ (۴)، ۱۱۱-۱۳۶.
- شریف رضی، م. (۱۳۹۴). نهج‌البلاغه. ترجمة م. دشتی. تهران: پیام عدالت.
- صدقی، ح.، و زارع برمی، م. (۱۳۹۴). سبک‌شناسی مقامات همدانی و حریری براساس سبک‌شناسی آماری بوزیمان. فنون ادبی، ۷ (۲)، ۱-۱۴.

- صدقی، ح.، فلاحتی، ص.، اشرف، إ.، و عیدی، ز. (۱۳۹۶). تحلیل سبک شناسی آماری بخشی از رساله التوابع والزوازع ابن شهید ورساله الغفران معربی بر اساس معادله بوزیمان. *زبان پژوهی*، ۹ (۲۲)، ۱۴۸-۱۲۷.
- فیضالاسلام، ع. (۱۳۶۵). ترجمه و شرح نهج البلاغه. تهران: چاپخانه سپهر.
- متقیزاده، ع.، حاجی خانی، ع.، و مدیری، س. (۱۴۰۱-۱۴۰۲ق). الموازنۀ بین نهج البلاغة والصحيفة السجادیة علی أساس الأسویبة الإحصائية وفقاً لنظریتی بوزیمان و جونسون. *آفاق الحضارة الإسلامية*، ۲۲ (۲)، ۱۵۷-۱۳۱.
- مصلوح، س. (۱۹۹۲م). *الأسلوب دراسة لغوية إحصائية*. القاهرة: عالم الكتب.
- مصلوح، س. (۱۹۹۳م). *في النص الأدبي دراسة أسلوبية إحصائية*. القاهرة: عین للدراسات والبحوث الإنسانية والاجتماعية.
- مکارم شیرازی، ن. (۱۳۹۰). *پیام امام امیر المؤمنین (ع)*. قم: انتشارات علی بن ابی طالب (ع).
- ناظمیان، ھ.، پیرانی شال، ع.، و رمضانی، ۱. (۱۳۹۶). تحلیل آرایه‌های بدیع در خطبه غراء از منظر سبک‌شناسی آماری. *پژوهش‌های نهج البلاغه*، ۱۶ (۵۴)، ۷۲-۵۱.
- ناعمی، ز.، و ترابی حور، ل. (۱۳۹۸). بررسی ادبیت سبک مجموعه شعری «قالت لی السمراء» نزار قبانی و «رستاخیز» سیمین بهبهانی براساس معادله بوزیمان. *کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی*، ۹ (۴)، ۱۴۳-۱۲۳.

References

- Aghaei, A., Askarzadeh, A., & Ghorban Sabbagh, M. (2020). The study of language and style in Sam Shepard's fool for love. *Language Related Research*, 11(4), 25-48. [In Persian].
- Amiri, J., & Parvin, N. (2016). Comparative study of literary and scientific style in the sermons and letters of the Nahj al-Balagha based on Busemann's equation. *Literary Studies of Islamic texts*, (3) 1, 65-84. [In Persian].
- Bleeth, H. (1989). *Rhetoric and style*. Translation: Mohammad Al-Omari.

- Publications on the principles of Fas. [In Arabic].
- Dashti, M. (2016). *Dictionary of general topics of the Nahj al-Balaghah*. Qom: Amir al-Mo'menin Cultural Research Institute. [In Persian].
  - Faiz al-Islam, A. (1986). *Translation and explanation of the Nahj al-Balaghah*. Tehran: Sepehr Printing House. [In Persian].
  - Hajikhani, A., & Farhangnia, A. (2016). Busemann's statistical stylistics and the extent to which it can be applied to the correctness of the ratio of the Al-shagshagiah sermon to Imam Ali (PUH). *Journal of Arabic Language and Literature*, (3) 12, 475-500. [In Arabic].
  - Ibn Abi Al-Hadid. (2006). *The Explanation of the Nahj al-Balaghah*. Research: Mohammad Abolfazl Ibrahim. Qom: The Library of the Great Ayatollah Al-Marashi Al-Najafi. [In Arabic].
  - Khafaji, M., Al-Saadi M., & Sharaf, A. (1991). *Stylistic and Arabic statement*. Beirut: Egyptian Lebanese House. [In Arabic].
  - Makarem Shirazi, N. (2011). *Message of Imam Amir al-Mo'menin* (PUH). Qom: Ali Ibn Abi Talib (PUH) Publications. [In Persian].
  - Maslouh, S. (1992). *Style, statistical linguistic study*. Cairo: The world of the books. [In Arabic].
  - Maslouh, S. (1993). *In the literary text, A stylistic statistical study*. Cairo: Eyes for Human and Social Studies and Researchs. [In Arabic].
  - Motaghizadeh, I., Hajikhani, A., & Modiri, S. (2020). The balance between the Nahj al-Balaghah and the Sahifah Sajjadiah based on the statistical study according to the theories of Busemann and Johnson. *Horizons of Islamic Civilization*, (2) 22, 131-157. [In Arabic].
  - Naaemi, Z., & Torabi Hoor, L. (2019). A study of the literary style of the poetry collection of "Qalt Lee Al-Samra" by Nizar Qabbani and "Rastakhiz" by Simin Behbahani Based on the Busemann's Equation. *Exploration of Comparative Literature*, (4) 9, 123-143. [In Persian].

- Nazemian, H., Pirani Shal, A., & Ramezani, A. (2017). Analysis of novel arrays in Ghara sermon from the perspective of statistical stylistics. *The Nahj al-Balagha Researchs*, (54) 16, 51-72. [In Persian].
- Roshanfekr, K., Motaghizadeh, I., Parvin, N., & Seraj, A. (2013). A study of the application of female language in contemporary lamentation (with emphasis on Saad Sabah's lamentations). *Language Related Research*, 4(4), 111-136. [In Persian].
- Sharif Razi, M. (2015). *Nahj al-Balagha*. Translation: Mohammad Dashti. Tehran: Message of Justice. [In Persian].
- Sedqi, H., Falahati, S., Ashraf, I., & Eidi, Z. (2017). Statistical stylistic analysis of the part of The Message of Disciples and Whirlwinds by Ibn Shaheed and the Message of Forgiveness by Maari based on Busemann's equation. *Linguistics*, (22) 9, 127-148. [In Persian].
- Sedqi, H., & Zare Barmi, M. (2015). Stylistics of hamedani and hariri officials based on Busemann's statistical stylistics. *Literary Techniques*, (2) 7, 1-14. [In Persian].